

JAKUB SWIECICKI:

Kommunismen i avvecklingsfasen – Fallet Polen

Realsocialismen har kommit till vägs ände. Systemet faller sönder under trycket av folkets demokratikrav.

En konfrontation i Polen skulle innebära slutet för perestrojka och glasnost i Sovjet. Men är det möjligt att under bibehållen stabilitet konstruera ett nytt system? Kan man bygga upp mer eller mindre från grunden en marknadsekonomi vid sidan av den gamla kommandoekonomi?

Den senaste utvecklingen i Polen med ett förändrat statskicks och legalisering av Solidaritet bär med sig stora potentiella chanser och stora faror inte bara för detta land och dess bundsförvanter men också för Väst.

Jakub Swiecicki är verksam vid Utrikespolitiska Institutet.

Norman Davis, västvärldens främsta auktoritet på Central-europas historia, kallar Polen för "God's playground". Just nu spelar Polen rollen som perestrojkans experimentfält. Landet är en bland många rollfigurer i kommunismens, den stora mänskliga tragedins finalscener.

Adam Michnik hävdar att det var den polska krisen 1980/81 som gav upphov till det nya tänkandet i Kreml och som några år senare ledde till Gorbatsjovs makttillträde. I dag går Polen före, tillsammans med Ungern, med djärva demokratiska experiment. Detta sker inte bara med någon form av sanktion, men även, som det förefaller, uppmuntran från Moskva. "Det gemensamma europeiska huset", Gorbatsjovs idé om en ny europeisk ordning, är otänkbar med ett totalitärt och instabilt Polen. En konfrontation i Polen kommer att innebära slutet på perestrojka och glasnost i Sovjet. En återgång till gammaldags förtryck och våld i interna angelägenheter skulle radera förhoppningarna om nedrustning, ekonomiskt samarbete och öppenhet mellan Öst och Väst. Det finns inget alternativ, upprepar Gorbatsjov gång på gång. Med all rätt.

Utvecklingen i Polen är givetvis inte ensam om att ha Kremlstrategernas ögon på sig. Även de ungerska, kinesiska, tjeckiska, för att inte tala om de baltiska, vedermodorna följs noga i dessa tider av allas vandring genom obanad mark. För den stora kolossen gäller det att vara extra varsam med sina steg. Därför får andra gärna gå före och visa vägen.

Debatten kring förändringarna i Sovjet och Östeuropa koncentreras kring ett par frågor som visserligen är mycket spännande men, enligt min mening, antingen

omöjliga att svara på eller inte helt relevanta.

En av de reflexmässiga reaktionerna på vad som i Väst uppfattas som vågade utspel i de östeuropeiska länderna, (inklusive Baltikum) är den ängsliga frågan: kommer Kreml att finna sig i det? Var går gränsen för det tillåtna? Vad kan Gorbatsjov tolerera? Är Brezjnevdoktrinen död?

"Det gemensamma europeiska huset", Gorbatsjovs idé om en ny europeisk ordning, är otänkbar med ett totalitärt och instabilt Polen.

Impulserna kommer uppifrån

Det är dags att vända på frågan. Utrymmet för interna politiska och ekonomiska experiment är, vad Moskva beträffar, större än det som utnyttjas idag. Det gäller såväl Polen och Ungern, som ligger längst framme med reformarbetet, som Bulgarien, Tjeckoslovakien och DDR (för att inte tala om Rumänien) som släpar efter. De östeuropeiska regimerna förefaller ha fått *carte blanche* för praktiskt taget vad som helst, så länge de klarar sig själva, inte ställer till med kaos och ligger lågt i militära frågor. I dag kommer impulserna uppifrån: från Kreml hela vägen ner till de häpna oppositionella i Warszawa, Prag och Budapest. Huvudbromsen finns i maktapparaternas mellan- och lägre skikt. Både i Polen och i Ungern märks just nu partiledningarnas tydliga ambition att förekomma folkliga förväntningar på det politiska området för att gripa initiativet och styra strömmen. Desto mer som detta, av fysiska skäl, inte låter sig göras på det ekonomiska fältet.

Det är klart att det någonstans måste gå en linje som inte får överskridas. Men den är nu svårare att fastställa än någonsin. Uppenbarligen går den inte längre vid enpartisystemet, möjligen inte ens vid neutralitet: i Ungern talas det i dag om "neutralitet inom Warszawapaktens ram".

Vad är avsikten?

En förbluffad värld undrar vad Gorbatsjovs verkliga avsikt är. Är han ute efter att stärka, att rädda systemet? Är hans viktigaste bevekelsegrund oron för Sovjetunionens supermaktsstatus som kan komma att undergrävas om man inte effektiviserar systemet? Eller: är hans egentliga ärende en avveckling av det stalinistiska systemet? Är han i färd med att steg för steg reformera bort det och ersätta det med någonting som påminner om västerländsk demokrati?

Uppfattningen att systemet frambringade Gorbatsjov för att vitalisera det, ej nedmontera, övervägde klart i början. Men med tiden blev allt fler bedömare förbryllade av framför allt glasnostpolitikens hastiga framfart. I deras ögon blev valet till folkdeputeradekammaren påskdagen 1989 ett i raden av tecken på att det inte handlar om att stärka *det existerande systemet*. De menar att det redan har skett väsentliga förändringar. En enkel återgång till Brezjnevs eller Stalins samhälle är inte längre möjlig, även om Gorbatsjovs efterträdare återkallar glasnost och perestrojka. Det finns t o m de som menar att Gorbatsjov knappast kunde ha gått snabbare fram än han redan gör om hans yttersta mål är ett demokratiskt Sovjet.

Det är onekligen den mest fascinerande frågan i dagens värld. Men de som med

bestämmdhet ger antingen det ena eller det andra svaret gör därmed anspråk på att känna till Gorbatjovs innersta tankar. Det hör till politikens elementa att inte avslöja vad man i själva verket är ute efter. Det var därför Gorbatjov anklagade Boris Jeltsin för "politisk analfabetism". Även om man kanske kan utläsa en hel del av hans mera filosofiska tal och även om man heller inte kan utesluta att det finns de som han anförtror sig åt (kanske fru Thatcher?), har de flesta endast mer eller mindre intressanta spekulationer att komma med.

En inte mindre fängslande fråga gäller Gorbatjovs chanser, hans och hans politiks fortsatta öde. Världens främsta sovjetologer drar sig inte för att satsa hela sin auktoritet på att exakt ange hur länge Gorbatjov kan sitta kvar vid makten (t ex Marshall Goldman som hösten 1988 påstod att det rör sig om mindre än tolv månader). Eftersom vi har att göra med en epokgörande och mycket komplex utveckling är det nog klokast att vänta med den typen av förutsägelser.

Kan systemet reformeras?

Ett mer angeläget spørsmål gäller systemets reformbarhet. Många undrar om den realt existerande socialismen kan reformera sig ur sin strukturella kris, om dessa ekonomier och samhällsstrukturer är tillräckligt reformbara eller ej. För att svara på det måste man först precisera vad man menar med "att reformera".

Fyra decennier av misslyckade reformförsök, har övertygat inte bara de oppositionella, men även representanter för själva systemet att det inte finns något sådant som en reformerad kommunism. Det rå-

der inget tvivel om att män som Mieczyslaw Rakowski i Polen (som legaliserar oppositionen), Karoly Grosz i Ungern (som fastställer tidtabellen för flerpartisystemets införande) eller Ante Markovic i Jugoslavien (som menar att marknadsekonomin är det bästa system som mänskligheten har uppfunnit) är fullt på det klara med att det gamla systemet inte längre går att laga och lappa.

I dag handlar det inte om att reformera, utan om att reformera bort. "Reformer" innebär alltså att man steg för steg avvecklar systemet.

Är då en sådan övergång genomförbar? Den frågan kvarstår. Är det möjligt att steg för steg, under bibehållen stabilitet, konstruera ett nytt system? Kan man bygga upp, mer eller mindre från grunden, en marknadsekonomi vid sidan av den gamla kommandoekonomi? Är folk beredda att betala de kostnader som detta kommer att medföra? Går det att under en, kanske utdragen, transitionsperiod övertyga människor att acceptera att de gamla byråkratiska strukturerna finns kvar ett tag till, vid sidan om de nya demokratiska institutionerna? Hur skall man värja sig mot nomenklaturans motattacker? Kommer de båda sidorna att hålla sig till civiliserade former i sin oundvikliga kamp?

Samtliga dessa frågor kräver ett positivt svar för att de påbörjade processerna inte skall urarta i kaos. (De andra fallgroparna: nationella spänningar, hotande miljökatastrofer m fl lämnar jag därhän.)

Den livligaste debatten i USA och Västeuropa, där Östeuropa i dag står i focus för debatten på ett helt annat sätt än i Sverige, gäller olika policyrekommendationer gentemot Öst. De allra flesta —

möjligen med undantag för en del NATO-strategier som oroar sig för att de håller på att förlora sin fiende — välkomnar givetvis perestrojkan och glasnost. Det råder dock stor oenighet om vilka åtgärder från Västs sida som kan hjälpa, respektive stjälpa den önskvärda utvecklingen.

Henry Kissinger har t ex föreslagit en supermaktsöverenskommelse med Sovjet, som skulle ge Östeuropa större frihet mot att Västsidan lovar att inte blanda sig i och försöka utnyttja situationen. Zbigniew Brzezinski vill att Väst skall precisera sina villkor (som t ex rivning av Berlinmuren) för det kalla krigets avslutning. Många argumenterar att man måste hjälpa Gorbatsjov, t ex genom stora krediter och långtgående tillmötesgående i nedrustningsförhandlingar. Andra, tvärtom, att man skall upprätthålla, eller t o m öka trycket genom fortsatt upprustning och vägran att medverka i försöken att rädda den fallfärdiga ekonomin.

Den mer relevanta frågan gäller inte nya Jaltaförhandlingar om någonting som redan är på väg, och inte heller personerna, utan hur den nyvaknade demokratin och de gryende marknadskrafterna kan stödjas. Kan omvärlden bidra till att lindra och förkorta den smärtsamma omställningen och minska risken för kaos? Om vi utgår ifrån att ett demokratiskt, ekonomiskt sunt och dessutom stabilt Östeuropa är av vitalt intresse för Sverige, för hela Europa och för resten av världen måste man fråga vad vi kan göra för att underlätta den redan inledda övergången. Om detta innebär draghjälp åt personer som för tillfället råkar stå vid rodret i Moskva, i Budapest eller i Warszawa är av underordnad betydelse. Inte heller kan generella överenskommelser ovanför hu-

vudena på de inblandade vara till gagn för saken.

Tack vare de öppningar som glasnost och perestrojka innebär finns det för tillfället en mängd tänkbara åtgärder som ligger i både Östs och Västs intresse. På senare tid överöses vi av appeller om stöd och samarbete österifrån. Det ankommer på oss att sortera dem i sådana som vi bedömer tjänar till att föra utvecklingen framåt och sådana som kan konservera de gamla strukturerna. Ett exempel på den första sorten kan vara direkta västerländska investeringar (på helt kommersiella villkor, helst i västerländsk ägo och med västerländsk företagsledning). Exempel på den andra sorten kan vara summariska avskrivningar av lån från 70-talet och nya stora krediter, som villkorslöst ställs till förfogande för samma regeringar som slösat bort de tidigare resurserna.

Fallet Polen

Alla dessa frågeställningar är högaktuella i fallet Polen, vars senaste politiska utveckling bär med sig stora potentiella chanser och stora faror, inte bara för detta land och dess bundsförvanter, men också för Väst. Det förtjänar därför mer av vår uppmärksamhet, och kräver handling.

Den 5 april 1989, efter två månaders förhandlingar vid det sk runda bordet, undertecknades i Warszawa en överenskommelse mellan regeringen och oppositionen. Två dagar senare blev dess innehåll lagfäst i Sejmen. Det var något av rekordtid för ett byte av statskick.

Här är de viktigaste punkterna:

Den oberoende fackföreningen Solidaritet legaliseras åter. Att så skulle ske var redan klart i mitten av januari, då par-

tiet höll ett dramatiskt centralkommitté-plenum. Hela partiledningen, inklusive general Jaruzelski, premiärminister Rakowski, inrikesminister Kiszczak och försvarsminister Siwicki fick ta till hotet om gemensam avgång för att genomdriva sin ståndpunkt att tillåta Solidaritet. För oppositionen var detta ett villkor för att överhuvudtaget inleda förhandlingar med regeringen.

Även böndernas Solidaritet, oberoende studentförbundet, de under krigstillståndet 1982 upplösta författar- och journalistföreningarna och en mängd andra organisationer tillåts. Att detta blev klart redan i förhandlingarnas inledningsskede kom som en första överraskning för oppositionen som varit inställd på betydligt hårdare motstånd.

Oppositionen får ha egna tidningar och förlag, inklusive en rikstäckande dagstidning och tillgång till radio och TV. Det är mer än man tillkämpat sig under 1980/81.

Ny författning

Författningsändringarna omfattar ett nyinrättat presidentämbete med vidsträckt befogenheter. Posten, som är vigd åt Jaruzelski, ses som en garanti för kontinuitet, i synnerhet vad beträffar utrikespolitik och försvar. En nygammal första kammare, Senat, med 100 fritt valda ledamöter antas bli helt dominerad av oppositionen. Dess formella roll blir begränsad (bl a möjlighet att lägga in veto mot den andra kammarens beslut), men den kommer att allmänt betraktas som nationens verkliga representation, och kommer därmed att få stor politisk tyngd.

I den andra kammaren, Sejmen, behål-

ler kommunistpartiet 37 procent av platserna; ytterligare 28 procent öronmärks för partiets traditionella stödgrupper, d v s tillsammans 65 procent för "regeringskoalitionen". Oppositionen nöjer sig med en tilldelning på 35 procent, dock under förutsättningen att dessa 35 procent av platserna tillsätts i riktigt fria val, där alla, alltså även regeringsrepresentanter, kan ställa upp, om de vågar.

Den polska oppositionen får nu ha egna tidningar och förlag, inklusive en rikstäckande dagstidning och tillgång till radio och TV.

Det är meningen att valet, som skall äga rum redan i juni 1989, samt riksdagsarbetet senare, skall vara en förvarning i riktig demokrati. De på förhand uppgjorda kvoterna skall vara en engångsföreteelse. Hela arrangemanget är, enligt båda sidor, en övergångslösning på vägen mot en fullständig demokrati. Nästa val, troligtvis om fyra år, skall vara helt fritt, vilket regeringen har skrivit på i rundabordsdeklarationen.

Till skillnad från Gdansköverenskommelsen i augusti 1980, kom initiativet till dessa förändringar uppifrån, utan tvång eller hot om strejker och demonstrationer. Förslagen om de högsta statsorganen, speciellt det om en helt demokratiskt vald Senat, kom för oppositionen som en skänk från ovan. Man var beredd att "betala ett pris" för legaliseringen av Solidaritet i form av ett rent symboliskt deltagande i det officiella politiska livet, vilket skulle ge regimen en skugga av legitimitet. I stället kom en inbjudan till att dela makten.

Realsocialism vid vägs ände

Varför? Svaret är: realsocialismens målsmän vet att de har kommit till vägs ände. Det känner de på sig. I partitidningar står att läsa att "det sprider sig en känsla av att vårt nuvarande politiska system har överlevt sig självt." De sista resterna av dess legitimitet har flagnat bort och inget skuggspel förmår att skyla över det. Systemet faller sönder under trycket av folkets demokratikrav. Dess ekonomiska facit talar sitt tydliga språk. Den ödelagda miljön sätter sina yttersta gränser. Det finns inget existensberättigande längre, inget rättfärdigande, inga motiv, inte ens några svepskäl att bedra sig själv med.

Jerzy Urban, den polska regeringens talesman, fällde en gång ett för sin cynism mycket beryktat yttrande, med adress till de strejkande arbetarna: "Regeringen kommer alltid att kunna försörja sig själv". Nu är man inte lika säker längre.

Förvisso förfogar man fortfarande över polis och militär, men vad skall man göra med det öde landskap som blir kvar när stridsvagnarna ännu en gång rullat över samhället?

Insikten om detta får en del ledare för denna dekadanta regim att söka en snyggare sorti. Man har börjat leta efter fredliga övergångsformer i förhoppningen om att eftervärlden skall komma att uppskatta deras sista gest av pragmatism. En del partimedlemmar inbillar sig att de på detta sätt kommer att kunna rädda en låt vara reducerad roll för partiet. De drömer om en "italianisering" av kommunistpartiet. Det finns knappast några förutsättningar för det. Partiets geist har slocknat, det har ingen uppgift som ett vanligt parti och inte en maktorganisation. Omgivningen kommer inte att sakna det och

väljarna kommer inte att känna något medlidande när de får chansen. Beskrivningen av det som drabbat systemet och dess kärna, kommunistpartiet, som implosion till följd av en inre spricka stämmer nog bra.

Processen fördröjs av att det, efter decennier av systematisk utplåning av det civila samhället, inte finns någon att överlämna makten till. Oppositionen ser därför sitt inträde på den officiella politiska scenen som en första inskolningsperiod. Den ofullständiga, begränsade demokratin får under ett övergångsskede fungera som sjukgymnastik för att rehabilitera den under decennier förlamade samhällskroppen.

En gigantisk uppgift

Det verkliga priset, som oppositionen kommer att få betala för uppgörelsen, blir givetvis ett från och med nu delat ansvar för ekonomin.

Det som skiljer denna övergång till demokrati från de spanska, grekiska, sydkoreanska, taiwanesiska eller chilenska, fullbordade eller ännu ej fullbordade, omvandlingarna är det artificiella, ineffektiva ekonomiska systemet, som dessutom är intimt sammanväxt med det politiska systemet. Om oppositionen inte skall förvandlas till en ny nomenklatura som förvaltar en livsoduglig canceraktig ekonomi måste en ny, normal, marknadsstyrd ekonomi uppstå.

Detta framstår som en gigantisk uppgift som ingen har en klar uppfattning om hur det skall gå till. Rundabordsuppgörelsens ekonomiska del bär oroande vittnesbörd om detta.

Till följd av historiska omständigheter

företräddes oppositionen av en fackförening. Det som väckte de livligaste debatterna var fackmedlemmarnas, inte medborgarnas, intressen: löner, inflationsskydd, arbetstid, lokalt medinflytande. Den oppositionella sidan var mer intresserad av att skydda sina supportrar från obehagliga verkningar av marknadsreformer än av frågan om hur och vem som skall bygga upp den nya marknadsökonomi. Alla sade sig vara för radikala avregleringar, hänsynslösa omstruktureringar, fria marknadsmekanismer. Men i detaljer krävde man bromsar, mera subventioner, mera papperspengar. Det gällde både företrädare för arbetarna i Solidaritet och bönderna i Bondesolidaritet.

Därutöver, i oändliga diskussioner i en rad arbetsgrupper, förhandlade man sig till löften om en mängd goda saker: bättre miljö, en lösning av bostadsproblemet, väsentliga förbättringar i sjukvården etc – allt till miljardkostnader. Var alla pengarna skall komma ifrån ägnades mindre uppmärksamhet åt.

De genuint marknadsekonomiska krafterna är få och svaga. Den privata företagsamheten finns endast på fosterstadiet och har hittills saknat politisk representation. Det var symptomatiskt att Aleksander Paszynski, ordförande för den nybildade ekonomiska föreningen – ett slags första småföretagar- eller industriförening – visserligen satt vid det runda bordet, men som Solidaritetssidans bostadsexpert. Sju, åtta procent av BNP, bortsett från jordbruket, genereras av den privata sektorn. Det finns ca 400 000 registrerade privata företag, men de flesta är enmansrörelser, många sovande eller deltidsaktiva.

Detta embryo måste få växa och det be-

höver allt stöd det kan få. Emot sig har det det realsocialistiska "kol- och stålkomplexet" med dess nomenklatura. Stats- och partibyråkratins motpart är miljoner tungindustriarbetare med sina fackföreningar och deras sociala och egalitära ideal. Vem kan tänkas vara för kapitalismen för balansens skull?

Om den polska oppositionen inte skall förvandlas till en ny nomenklatura som förvaltar en livsoduglig canceraktig ekonomi måste en ny normal marknadsstyrd ekonomi uppstå.

Komplicerad verklighet

Hittills har vi talat om regimen kontra oppositionen som två monoliter. Verkligheten är mer komplicerad. Inte minst förhandlingarnas förlopp vid det runda bordet antyder nya grupperingar, nya konfliktlinjer och nya allianser.

Rakowski har sedan sin regerings tillträde i oktober 1988 gjort stora ansträngningar att skapa en ny politisk bas bestående av marknadsorienterade och samtidigt kommunistpartiet närstående personer. Symbolgestalten har blivit hans industriminister Mieczyslaw Wilczek. Han har varit en mycket framgångsrik, efter polska förhållanden, privat företagare, mångmiljonär, partimedlem, och personlig vän med många höga beslutsfattare. Nu har han ansvar för hela den polska industrin med åtta miljoner anställda och hans program är att snarast möjligt avveckla planhushållningen. Avsikten bakom hans utnämning var att uppmuntra

hans likar, allehanda entreprenörer, driftiga och riskvilliga entusiaster att satsa på eget och känna att de har regimens välsignelse.

Wilczek och ett par andra av de nya ministrarna kämpade vid det runda bordet mot automatiska löneuppskrivningar i takt med den galopperande inflationen (80% under 1988), mot livsmedels-subventioner och mot självförvaltningssystemet. Till slut enades man om kompromisser med Solidaritet. Den fria fackföreningens representanter såg i indexeringen ett nödvändigt ont och nöjde sig med 80-procentiga komensationer.

Starkt motstånd från OPZZ

Det argaste motståndet kom från OPZZ, de officiella fackföreningarna, som under krigstillståndet skapades av regimen själv för att ersätta Solidaritet. För dem som uppfattade OPZZ som en del av regeringssidan blev deras inställning en överraskning. Men den var bara logisk.

Enligt interna undersökningar motsätter sig 70 procent av partimedlemmarna varje reform som medför maktinskränkningar för kommunistpartiet. Denna konservativa majoritet har nu försvagad representation i partitoppen, och den politik som förs — förhandlingar med oppositionen, legalisering av Solidaritet etc — är inte deras.

OPZZ har blivit den mest konservativa nomenklaturans verktyg. Dess ordförande, Alfred Miodowicz, är medlem i Politbyrån. 90 procent av de aktiva i hans fackföreningar är partimedlemmar. De vapen de använder är populism och överbudspolitik. Inom den tunga industrin finns inte bara antagonistiska förhållanden mel-

lan administration och anställda. Det finns också en inte obetydlig intresse-gemenskap: motståndet mot nedläggningar. Miodowicz' taktik vid det runda bordet var att ställa orealistiska och för ekonomin skadliga krav, som t ex 100-procentig indexering. Avsikten var inte bara att vinna propagandistiska poäng, men framför allt att störa förhandlingarna och kompromettera dem i partiledningen som ställde sig bakom dem. Ända sedan centralkommittébeslutet i januari, och under de två månader som samtalen pågick, åtföljdes förhandlingarna av hundratals små strejker som helt öppet provocerades av OPZZ (och släcktes av Walesa).

Opposition inom Solidaritet

Även Solidaritet är splittrad. Vid sidan om huvudgruppen av moderata ledare med Walesa i spetsen och den stora skaran av deras intellektuella rådgivare, finns en mindre grupp radikala "fundamentalister" som förkastar varje kompromiss med "de röda". Deras stöd bland gräsrotterna förefaller begränsat för tillfället, men kan snabbt öka om Walesas politik misslyckas. Även här, hos oppositionens radikala flygel, finns inslag av ekonomisk populism.

Överhanden inom den oppositionella huvudfåran har nu folkrörelseromantiker som tror på arbetarstyrda företag, idealister som kämpar för det fria ordet, större rättssäkerhet, konstitutionella garantier för demokratin o s v, socialt engagerade som slåss för bättre sjukvård, bostäder, rättvisa lönekomensationer och arbetslöshetsunderstöd, samt miljöaktivister. Alla säger sig vara anhängare av marknadskrafterna men ekonomer som pekar

på vad det verkligen innebär är i underläge. De kan dock räkna med stöd från enstaka Solidaritetsledare med arbetarbakgrund som under de senaste åren av ofrivillig arbetslöshet hunnit bekanta sig med den privata företagsamheten. Utanför Solidaritet finns de första intresseföreningarna för de marknadsorienterade krafterna och flera liberala opinionsgrupper.

En öppnad dörr mot demokrati

Kompromissen vid det runda bordet i början av april 1989 har öppnat dörren till en demokratisk utveckling i Polen. Detta är blott en chans. Det blir ett slag i luften om den spirande demokratin inte får ett fast ekonomiskt underlag att gå på. Tiden är knapp. Uppgörelsen mellan regimen och Solidaritet har inte mötts med entusiasm, men den har väckt förhoppningar om en bättre framtid, också materiellt. Man väntar sig inte några omedelbara förbättringar, men om man inte ser några ljusstrålar vid horisonten tämligen snart kommer besvikelsen och missmodet tillbaka – en grogrund för alla mörkrets krafter.

Premiärminister Rakowski med sina thatcheristiska ministrar, tillsammans

med Solidaritets moderata ledning har nu en enorm press på sig att med hjälp av alla förnuftiga krafter inom oppositionen, det som finns av medelklass, inhemska kapitalister, entreprenörer, enskilda bönder, samt stöd från utlandet, åstadkomma synliga resultat. Den till synes oheliga alliansen skapar de politiska förutsättningarna, vid sidan av den formella liberaliseringen av ekonomisk lagstiftning som också har skett på senare tid.

Omvärldens reaktioner kan visa sig vara en avgörande faktor. Genom direkta utländska investeringar, joint ventures, gemensam utveckling av de nybildade fria ekonomiska zonerna, kommersiella krediter till lovande exportindustrier, helst privata sådana, m m, kan västvärlden bidra till marknadsekonomins återuppbyggnad. Utan denna har demokratin i Östeuropa små chanser.

De polska eller de ungerska reformerna, liksom Gorbatsjovs perestrojka, må vara ett mycket osäkert företag. Och inget här i världen är permanent och irreversibelt. Men detta är ingen anledning att inte ta till vara de möjligheter att forma framtiden i Europa som nu uppenbarar sig. Dessa möjligheter är i dag mycket större än någonsin sedan vår kontinent splittrades i två delar för fyrtiofem år sedan.